

А. О. Дишук,
аспірант, Державний університет "Київський авіаційний інститут"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4310-1255>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.13.240

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

A. Dyshuk,
PhD student, State University "Kyiv Aviation Institute"

FOREIGN EXPERIENCE IN STATE LANGUAGE POLICY IMPLEMENTATION

У статті приведений аналіз зарубіжного досвіду здійснення мовної політики, показана різноманітність європейських і світових підходів до вироблення такої політики, обкреслені перспективи адаптації кращих європейських практик реалізації державної мовної політики для України. Узяті до розгляду країни, в яких державна мова одна, а також ті, де історично склалося так, що частина країни говорить на тій або іншій мові. Виділені основні компоненти удосконалення європейської державної мовної політики: підвищення ефективності системи управління мовною сферою; посилення контролю над її здійсненням; увага до позицій регіонів і національних меншин; нормативно-правове, інституціональне, фінансове, кадрове, технічне забезпечення. Сформульований основний зміст мовної політики в Україні виходячи з потреби сучасного українського суспільства. Виділені першочергові завдання цієї політики: відмова від примусу на користь пропаганди, мотивація до вивчення і свідоме використання державної мови усіма верствами населення в різних сферах громадської діяльності.

Узагальнення зарубіжного досвіду дає підстави для висновків про те, що мовна політика багатьох країн є інструментом єднання гуманітарного простору. Можна підкреслити різноманітність європейського досвіду у виробленні державної мовної політики. Є країни, в яких державна мова одна, а є такі, де частина країни розмовляє певною мовою. Велику роль в цьому процесі зіграв поділ меж. Основними складовими удосконалення європейської державної мовної політики є: підвищення ефективності системи управління мовною сферою; посилення контролю над її здійсненням; увага до позицій регіонів і національних меншин; нормативно-правове, інституціональне, фінансове, кадрове, технічне забезпечення.

Важливо, щоб мовна політика була не лише набором законодавчих актів, але й відображала суспільний запит та була спрямована на підвищення рівня мовно-комунікативної компетентності громадян, усвідомлення ними цінності державної мови та сприяла її ребрендингу як сучасної, престижної та затребуваної.

This article analyzes foreign experience in implementing language policy, showcasing the diversity of European and global approaches to developing such policies. It outlines prospects for adapting the best European practices of state language policy implementation for Ukraine. The analysis includes countries with a single state language, as well as those where, historically, a part of the country speaks another language. Key components for improving European state language policy are identified: increasing the efficiency of the language sphere management system; strengthening control over its implementation; attention to the positions of regions and national minorities; and ensuring regulatory, institutional, financial, human resource, and technical provisions. The main content of language policy in Ukraine is formulated based on the needs of contemporary Ukrainian society. The priority tasks of this policy are highlighted: moving away from coercion in favor of promotion, and motivating all segments of the population to learn and consciously use the state language in various spheres of public activity.

Generalizing foreign experience provides grounds for concluding that the language policy of many countries serves as a tool for unifying the humanitarian space. The diversity of European experience in developing state language policy can be emphasized. There are countries with a single state language, and there are those where a part of the country speaks a specific language. The redrawing of borders played a significant role in this process. The main components for improving European state language policy include: increasing the efficiency of the language sphere management system; strengthening control over its implementation; attention to the positions of regions and national minorities; and ensuring regulatory, institutional, financial, human resource, and technical provisions.

It is important that language policy is not just a set of legislative acts, but also reflects public demand and is aimed at improving citizens' linguistic and communicative competence, fostering their awareness of the value of the state language, and contributing to its rebranding as modern, prestigious, and in demand.

Ключові слова: публічне управління, зарубіжний досвід, державна мова, державна мовна політика, євроінтеграція, Європейський Союз.

Key words: public administration, foreign experience, state language, state language policy, European integration, European Union.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У системі зовнішньополітичних пріоритетів України євроінтеграція займає особливе місце, а перспектива членства в Європейському Союзі є стратегічним орієнтиром українських намірів по поліпшенню якості життя громадян. Слід враховувати, що шлях до Європи — це не лише економічні показники росту, такі як: залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, вихід українських товарів на світові ринки, модернізація економіки, подолання технологічної відсталості, створення нових робочих місць і т. п. євроінтеграційні прагнення України повинні означати і визнання європейських стандартів в різних сферах життєдіяльності, в т. ч. і у сфері мовної політики, оскільки національна мова — таке ж багатство суспільства, як і його економіка.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням дослідження проблем державної регуляції мовної політики в Україні в тих або інших вимірах присвятили праці такі учені, як: Г. Євсєєва, Т. Ковальова, Ю. Куц, І. Лопушинський, П. Надолішній, Г. Пірен, П. Редін, С. Римаренко, О. Сергєєва, В. Стрільців та ін. Донині здебільшого розглядалися питання, які торкаються аналізу правової природи регуляції мовних стосунків.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою і завданням статті є аналіз світових практик формування і реалізації державної мовної політики з метою визначення можливостей використання цього досвіду в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз світового досвіду реалізації державної мовної політики є надзвичайно важливим для розуміння різноманітних підходів, успіхів та викликів, з якими стикаються держави у формуванні своєї мовної стратегії. Цей досвід може бути корисним для України, особливо в контексті її власних мовних реалій та прагнення до європейської інтеграції.

Мова як система умовних знаків особливого роду, визначальна, формуюча абстрактне людське мислення, показує національну картину світу, відношення нації до дійсності в найширшому значенні цього слова, — не просто національне надбання, це фундамент культури, завжди в її національному варіанті (без якого не може існувати культура — без достатньої конкретики соціальної групи, її історичного шляху, духовних особливостей і ін.) [1, с. 78].

Політика країни, у разі її "природності", її опори на реальну, живу культуру цієї країни (коли політика виступає як своєрідне "продовження", частину культури цієї території, своєрідною "автономністю", що відрізняється), не може не враховувати те, що називають мовним питанням.

Справа тут не лише в тому, що на політично відокремленій — суверенній — території може бути сполучений два і більше народи, етноси, мови яких природним чином розрізняються, справа в самому відношенні держави, політичних структур до мови — тобто до культури в цілому, справа і — в "пропаганді" мови — культури цього народу у світі.

Мовна політика окремої держави в умовах глобального діалогу культур (при масштабній кризі культури у світі), що склалися, має бути спрямована:

— на збереження національної культури, важливою частиною якої є мова (відповідні "антикризові", у відомому сенсі більше творчі програми шкільного і іншого навчання; окремі акції, заходи сучасного типу, з помітною візуальною складовою;

— на своєрідну пропаганду своєї мови у світі — з урахуванням наявності інших мов, необхідності дружби народів (відкриття шкіл, курсів при посольствах, консульствах, на "нейтральній території", у своїй і іншій країні; це повинно бути пов'язано із загальними країнознавчими, культурно-зближувачими заходами, потенціал яких далеко не вичерпаний на цьому етапі);

— на повагу інших мов, культур, зокрема, якщо вони політично об'єднані у рамках однієї загальної держави. З урахуванням напруженої сучасної геополітичної, культурної ситуації слід належним чином віддавати данину титульній нації з її мовними досягненнями, що призводить до культурно-політичної стабільності, такої цінної у наш час;

— на всемірне використання сучасних інформаційно-комунікативних засобів, що сприяє різноманітності використання мови в суспільстві, розширенню доступу до інформації і сприяння міжкультурному спілкуванню.

Мовна політика повинна розглядатися, на наш погляд, як частина культурної політики держави, спрямованої як в простір самої країни, так і за її межі, що дуже важливо в умовах діалогу культур, що посилюється.

Передусім, слід розглянути досвід західних і східних країн, а також України — використовуємо тут це традиційне ділення, що підкреслює як культурні, так і політичні типологічні особливості, в аспекті мовної політики на різних знакових етапах своєї історії. Це важливо для системного вивчення досвіду різних країн, з його помилками і досягненнями, для важливого осмислення тенденцій сучасного культурного і політичного розвитку, його різноманітних перспектив, якими потрібно уміти "управляти" [5].

Важливо підкреслити, що прагматичне відношення до мови (коли, наприклад, англійський або китайський

вивчається "для бізнесу") не пов'язане з істинним захопленням лінгвокультурою — з істинною культурою людей, тому для таких випадків непридатне те, про що було згадано вище у зв'язку з мовною політикою. Випадки занадто "прагматичного вивчення мови" — це бізнес-явища, які виглядають як тупикові. У цій статті розглядається саме взаємозв'язок політики і культури.

Що стосується Заходу в особі Європи, то, маючи на увазі культурніший регіон, спостерігаються, як адекватніші перспективи в сфері політики, так і змістовнішу культуру, це пов'язано, з мовною політикою відповідних країн: так званий німецький інститут Гете, італійський інститут Данте Алигьєрі, Альянс Франсез тобто. Усі ці організації дуже своєрідні, що мають ринковий, громадський і політичний аспекти. Вони намагаються дійсно сприяти позитивному лінгвокраїнознавству, поширенню культури, великому культурному діалогу, і тут потрібно повчитися у Західних організацій тому, що можна назвати культурно-політичними явищами, що пов'язано з відомою долею раціоналізму і одночасно тягою до культури в структурі менталітету.

Що стосується відношення до внутрішньомовної ситуації, то — при усьому багатстві, складності діалектів, їх географії, історії, увага до цього аспекту в Європі носить, швидше, громадський характер... [2, с. 17] Це відбиває те, що можна назвати відомою "надмірно прагматичною" політикою Європи, її протиріччями, навіть кризовістю на сучасному етапі.

Відомо, що внутрішня мовна політика в Україні, принаймні, починаючи з народної мови, була практично завжди дуже уважною до проявів етнічних особливостей. Дослідницька увага до діалектної ситуації — велика історична реальність. Усе це відбиває взаємозв'язок прогресивної політики і культурних трендів.

Повертаючись до Заходу з метою детальнішого розгляду його зовнішньої мовної політики, відмітимо, що, наприклад, Інститут Гете як неурядова організація, правонаступник в 1951 р. так званої Германської академії, заснованої в 1925 р., в якості основної мети має навчання іноземців німецькій мові, а також — поширенню культури, громадських цінностей Німеччини. Спочатку Інститут Гете готував іноземних учителів німецької мови усередині країни, потім завдання серйозно ускладнилися, розширилися: в 1959—1960 рр. усі федеральні установи культури Німеччини за межею стали представляти інститут Гете. Поза сумнівом, це підкреслює у тому числі і політичний аспект як реакцію на посилення діалогу культури у світі. При цьому віхи інституту Гете співпадають в цілому з геополітичними віхами (Відліга, Перебудова, коли організація, про яку йде мова, почала серйозно розширюватися на схід). Цікаве злиття цієї організації з Inter Nationes, відкриття філій в Пхеньяні, Луанді та ін. Нині це близько півтора сотень філій у близько ста країнах світу.

Названий так само Університет для іноземців Данте Алигьєрі, виконує в Італії схожі функції: будучи одним з трьох подібних університетів на батьківщині, він покликаний серйозно "наближати" іноземців до культури, громадським цінностям Італії як європейської країни. Важливо відмітити меншу "експансію" (і навіть неначе її відсутність в силу знаходження на території самої Італії) цієї організації і відповідної політики країни. Це можна пояснювати меншими ресурсами, меншою включеністю Італії в процеси "м'якої сили" в Європі, на заході. На відміну від Німеччини — однієї з помітних політичних

територій в регіоні світу, про який йде мова. Як би то не було, політика Італії тут виглядає саме більше орієнтованою на культуру. Основа Університету Данте Алигьєрі в 1984 р. пов'язана як з певною відповіддю Італії на посилення діалогу культур, так і зі змінами геополітики. Важливо відмітити, що цей учбовий заклад пов'язаний з "мережевим" (450 відділень в 60 країнах) Суспільством Данте Алигьєри, заснованому в 1889 р. групою на чолі з Д. Кардуччі, — першим італійським літератором-нобелеатом, що входить в Об'єднання інститутів культури країн Європейського союзу [4].

В даному випадку цікавий факт, пов'язаний з підписанням маніфесту Суспільства групою з 150 чоловік, більше половини яких були членами італійського парламенту різної політичної спрямованості. Це дає основу говорити, як про "загальну політичність" європейських рішень "в глибині" культурно-мовної політики країн Європи ближче до Новітнього часу, так і про досить щире прагнення до культури у випадках формування подібних організацій, особливо в Італії. Приватна організація, тісно пов'язана з державою, спочатку мала мету захисту італійської культури і мови на територіях під владою Австро-Угорщини. Варто відмітити, що, допомагаючи італійцям за кордоном в підтримці національного духу в непростий історичний період, Суспільство проводило ідею приєднання частини територій Австро-Угорщини до Італії. Пізніше суспільство розширило свою географічну сферу, у будь-якому випадку прагнучи підтримувати італійських мігрантів, в чому можна бачити прояв особливостей національного менталітету. Характерно, що в період Б. Муссоліні Суспільство перейшло під прямий контроль уряду, ставши каналом активної політичної пропаганди під виглядом культурних заходів, причому навіть в США, де була заборонена пропаганда фашизму. У зв'язку з політичною дискредитацією організація, про яку йде мова, після початку Другої світової війни втратила свої зв'язки із зарубіжними філіями, а після завершення названої війни скасувало слово "національне" з формулювання офіційної назви. У 1989 р. уряд Італії, що має певне відношення до цієї організації, у зв'язку із столітнім ювілеєм оголосило її частиною Національної комісії з просування італійської культури за кордоном.

Французький Альянс Франсез було створене на 4 роки пізніше за "Суспільство Данте Алигьєри" і теж може розглядатися як політичний тренд "м'якої сили" Новітнього часу, пов'язаний з менталітетом, політичним менталітетом європейців, з усвідомленням цінностей культури як такої, європейської, національної. Будучи оголошеною некомерційною, ця організація здійснює свою діяльність за кордоном при французьких посольствах. Ініціатором установи Альянс Франсез виступив французький дипломат П. Камбон, при цьому в раду паризького відділення організації практично відразу увійшли, наприклад, Л. Пастер, Же. Верн, що підкреслює культурну спрямованість об'єднання. Слід зазначити, що схвалення організації виходило від Міністерства внутрішніх справ, від Генеральної Асамблеї. Окрім поширення, посилення французької мови, Альянс Франсез помітно зосереджений на власних функціях культурних центрів, сприяючих організації гастролей театрів, музичних колективів Франції, а також виставок, майстер-класів, конкурсів і т. д. У такій широкій і корисній діяльності у будь-якому випадку відбивається французький національний характер, що нема-

Таблиця 1. Охоплення країн філіями відомих європейських організацій культурно-мовного профілю

	Кількість філій	Кількість країн
Інститут Гете (Німеччина)	159	98
Суспільство Данте Алигьєри	450	60
Альянс Франсез	1072	146

ло тяжіє до "витонченого", до культурної сфери. Організація так чи інакше має більше 1000 філій в приблизно в півтора сотень країн.

Якщо не осмислювати "топову" англійську мову як мову західного впливу на сучасному етапі, то приведені дані дозволяють говорити про закономірну активність європейських країн в поширенні своєї затребуваної культури — через мову, разом з деяким суспільно-політичним впливом. При цьому, говорячи про Францію, можна припускати культурніше, ніж соціально-політичний вплив (що явно затребуване — і відбивається на статистиці); говорячи про Німеччину на сучасному етапі у зв'язку із структурами, про які йде мова, можна припустити чималі спроби і соціально-політичної дії; говорячи про Італію, можна зробити висновки про переважно культурний вплив, без ефекту великого політичного впливу. Відповідна статистика демонструє прагнення "подвійного впливу", при цьому закономірно більший ефект має саме культурна складова там, де країна активніша, сильніша, де у неї явно немало культурних ресурсів.

Якщо говорити про східні країни, зокрема про Китай, то нерідко можна констатувати високий рівень самобутньої культури, обумовлений старовиною, тривалістю культурного шляху. Складна історія може призводити до складної діалектної ситуації в державі. При цьому рівень культури проявляється в тому, наскільки враховуються культурно-діалектні відмінності, наскільки адекватно вони враховуються в реальній політичній ситуації. Зокрема, Китай є величезною множиною того, що дослідники називають навіть не діалектами, а простором китайських мов. Це привело до того, що внутрішня мовна політика в XX—XXI вв. така, що в непростій ситуації, що склалася, віддається явна перевага північно-східним діалектам, ближче до Пекіна, і це приймають громадяни, що розуміють необхідність великої консолідації навколо своєї культури при активному діалозі з іншими культурами [3, с. 24].

Важливо відмітити, що Схід, в силу його прагнення до модернізації, може проявляти дуже контрастні тенденції "захоплення західним" (а значить — англійською мовою) і певного консерватизму, який, усе менш вірогідний у світі, що нестримно звільняється. Цим можуть користуватися ті, кого можна умовно назвати "ділками від мови і культури" — максимально комерціалізуючими культурно-мовний продукт, що пов'язано з неохайною мовною і іншою політикою. Свобода сучасного світу має і плюси: вона стимулює свободу мислення, велику свободу самої різної інформації, включаючи мовну, методичну, істинно культурну. Саме це повинно бути опорою в управлінні сучасними державами, в складних процесах геополітичного оздоровлення, коли істинна культура країни, включаючи стародавні східні країни з їх глибокою історією, може і повинна серйозно протидіяти політичній, культурній і навіть мовній аг-

ресії, а політична сфера повинна правильно стимулювати, апелювати до тенденцій прогресивної культури.

ВИСНОВКИ

У укладенні варто сказати, що аналіз актуальних на сучасному етапі явищ внутрішньої і зовнішньої мовної політики країн Заходу, України і Сходу показав необхідність посилення наукової, культурної основи такої політики, що у тому числі служить фундаментом оздоровлення міжнародних відносин, посилення контактності, продуктивності стосунків між країнами. Напрямок української мовної політики повинен включати більше практичних, популярних заходів, поєднувати лінгвістичні явища з культурологічними. Такому, різноманітнішому, підходу можна повчитися у країн Заходу. Також важливо в умовах, що склалися, співпрацювати з країнами Сходу, переконуючи їх глибоко спиратися на власні лінгвокультурні традиції, розробляючи їх, не забуваючи про них в процесах модернізації, глобального діалогу культур. Саме такий підхід може стати надійною основою прогресивної зміни сучасної геополітики, у зв'язку з якою лінгвокультурні явища представляються надзвичайно важливими.

Література:

1. Гриценко П. Ю., Мисик Л. С. Мовна політика в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Київ: Інститут української мови НАН України, 2013. 317 с.
2. Куц Ю., Сергєєва О. Сучасна державна мовна політика України: європейський вимір. Теорія та практика державного управління. 2019. № 66. С. 16—23.
3. Лопушинський І. П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України: автореф. дис. ... д. держ.упр.: 25.00.02 — механізми державного управління. Київ, 2008. 38 с.
4. Мова та суспільство: сучасна мовна політика в Україні. Сайт URL: <https://mcsc.gov.ua/news/movata-suspilstvo-suchasna-movna-polityka-v-ukrayini>.
5. Україну прийняли до мовного простору ЄС: що це означає. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/22/247923>.

References:

1. Hrytsenko, P. Yu. and Mysyk, L. S. (2013), *Movna polityka v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku* [Language policy in Ukraine: problems and prospects for development], Instytut ukrains'koi movy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
2. Kuts, Yu. and Serhieieva, O. (2019), "Modern state language policy of Ukraine: European dimension", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 66, pp. 16—23.
3. Lopushyns'kyj, I. P. (2008), "Formation and implementation of the state language policy in the field of education of Ukraine", Abstract of Doctor dissertation, Public Administration, Kyiv, Ukraine.
4. Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine (2024), "Language and society: modern language policy in Ukraine", available at: <https://mcsc.gov.ua/news/mova-ta-suspilstvo-suchasna-movna-polityka-v-ukrayini> (Accessed 20 Oct 2024).
5. life.pravda (2022), "Ukraine was admitted to the EU language space: what does this mean", available at: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/22/247923> (Accessed 20 Oct 2024).

Стаття надійшла до редакції 19.06.2025 р.